

E. V. Shkurov, Postgraduate Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE FANTASTIC IN THE DICHOTOMY "BELIEF – DISBELIEF"

The article deals with the Fantastic in the aspects of "belief-disbelief". The Fantastic is examined as a phenomenon of the Secondary Relativity of Art and as the special form of fiction. The article clarifies certain aspects of perception of the Fantastic and fantastic images by an author as well as by a reader.

Keywords: *the Fantastic, Science Fiction, Fantasy, fiction, Relativity of Art, belief, disbelief, author, reader.*

УДК 821.161.2.09:130.2 Оріховський

О. Щелкунова, студ.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

КОНЦЕПТ "СВОБОДИ" У ТВОРЧОСТІ СТАНІСЛАВА ОРІХОВСЬКОГО

Присвячено дослідженню концепту "свободи" у творчій спадщині Станіслава Оріховського. Проаналізовано літературний доробок митця, виокремлено домінуючі установки надбавь гуманіста. Визначено роль провідних понять у творчості письменника й наголошено на значенні його художньої парадигми для розвитку української літератури.

Ключові слова: *концепт, свобода, парадигма, універсальність, українське Відродження, Станіслав Оріховський.*

Кожна літературна доба детермінується універсальними унікальними характеристиками, якостями і властивостями, визначальність яких обумовлюється загальними суспільно-політичними і культурологічними тенденціями та діяльністю знакових постатей конкретного періоду. Для епохи українського Відродження визначним репрезентантом домінуючих ренесансних ідей є Станіслав Оріховський, чия діяльність тлумачиться переважно у загально-філософському ключі, твори якого, однак, є вагомими для розвитку української літературної традиції.

Розробка даної теми була у різні часи предметом зацікавлень Н. Голеніщева-Кутузова, В. Дончика, А. Лейтеса, В. Литвинова, Д. Наливайка, Є. Нахліка, В. Нічик, М. Сулими, В. Шевчука та ін.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю поглибленого системного аналізу творчої спадщини Станіслава Оріховського.

Мета роботи – аналіз домінантного у творчій спадщині письменника поняття "свобода".

Мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

– проаналізувати історіософську спадщину Станіслава Оріховського в контексті української літературної традиції;

– визначити полісемантичність розуміння концепту "свобода";

– сформуванню парадигму представленого концептуального поняття;

– окреслити контекстуальну конотацію даної системи провідних установок;

– розкрити значення специфіки творчості Станіслава Оріховського для розвитку української літератури як самостійної;

– узагальнити і систематизувати проаналізований матеріал.

Об'єктом роботи є творчий доробок Станіслава Оріховського. **Предмет** – концепт свободи як провідний аспект спадщини гуманіста.

Для розв'язання завдань ми послуговуватимемося загальнонауковими (аналіз, синтез, дедукція) та спеціальними (біографічний, порівняльно-історичний, філологічний) **методами дослідження**.

Новизна роботи полягає у системному розкритті універсального для творчості Станіслава Оріховського концепту свободи.

Концепт розуміємо як "формулювання, розумний образ, загальна думка, поняття, що домінують у художньому творі чи літературознавчій статті" [4, с. 521].

Поняття "свобода" має в собі основу svobъ, що, очевидно, зіставляється з прус. subs – "сам, власний", двн. "Швабія", похідноговід *svoję "свій" і наявної в стел. svobъstvo (sobъstvo) "особа". Первісне значення розуміється як "становище вільного, свого члена роду" [3, с. 198]. Академічний тлумачний словник першим подає таке визначення: "Відсутність політичного й економічного гноблення, утиску й обмежень у суспільно-політичному житті якого-небудь класу або всього суспільства; воля" [1, с. 97].

У творчості Оріховського поняття "свобода" використовується саме в такому розумінні. Вільне волевиявлення розглядається

у політичному контексті, органічно вживається в історіософському доробку, за допомогою літератури поширюється серед народних мас, впливає на свідомість суспільства і таким чином модифікує поступ історичного розвитку.

Ідея незалежності від різновекторних зовнішніх факторів зароджується у Станіслава Оріховського під впливом провідних ідей Західної Європи. Подібне бачення суспільного розвитку, сформоване засновником протестантизму Мартіном Лютером, передбачає пріоритетність даної теми і обумовлює позиціонування її як центральної у творчості Станіслава Оріховського. Прикметним і важливим при використанні цього поняття є розуміння полісемантичності його конотації.

У трактаті "Напучення польському королеві Сигізмунду Августу" свобода як відсутність політичних утисків передається письменником шляхом застосування ряду порад і застережень Сигізмундові: "Якби ти захотів звільнити Русь від рабства і спільну твоїй державі свободу зберегти, мусив би показати з дитинства, що ти за король. А я ніякої особливої ласки від тебе не чекаю, крім тієї, що від доброго короля зразковому підданому належить. Однак страх перед нинішнім лихом примусив мене ті самі поради знову тобі надати, але вже не під прихованим, а під власним іменем, – щоб вони нагадували, в якому місті і в якій небезпеці живемо нині" [7]. Відтінок докору підкреслює важливість значення свободи для Оріховського. Підсилення враження зацентровано представленням очікування і прагнення до свободи всього руського народу: "Запитай у полонених, щойно з Русі поведених до Скітії, кого вони звинувачують, на чю допомогу сподіваються, кого вдень і вночі слізно просять і благають?" [7]. Питання, приховуючи в собі відповідь, одночасно порушує проблему подальшого природнього розвитку країни. Виникає причиново-наслідковий зв'язок вихідного концепту волі із перспективою його реалізації. Станіслав Оріховський виводить припустимі варіанти поведінки короля, підкреслює риси, якими володіє Сигізмунд і визначає необхідні для набуття якості з метою втілення всенародного бажання відсутності зовнішнього пригноблення. Найпершим і, фактично, найголовнішим шляхом для Оріховського постає надання громадянам відчуття захищеності.

Контекст трактату передбачає орієнтацію на збройний захист як єдино можливий шлях досягнення передбачуваної мети.

Представлене Оріховським становище Русі зображено в негативному ключі: "...ніхто людей не захищає, ніхто не боронить; міста попалено, фортеці зруйновано; багатьох славних лицарів посічено або забрано в полон; немовлят порубано, літніх повбивано, дівчат згвалтовано прилюдно, жінок збезчещено на очах у чоловіків, молодь пов'язано і забрано разом з реманентом і худобою, так що нема чим і землю обробити" [7]. Зміна змальованих обставин, на його думку, можлива за умови наявності мудрого правителя, виваженість і поміркованість якого стане запорукою віднайдення дієвих способів врегулювання зовнішніх конфліктів: "...ти правитель, а я – підлеглий, а тому й мудріший за мене. Якщо ти мудрий, тоді і я вільний, багатий, щасливий. Ну, а якщо не мудрий? Тоді я раб, бурлака, вигнанець. Отже, я нещасний від твого прогріху" [7]. Визначення мудрості як іншого можливого варіанту отримання народом свободи вміщує в собі натяк на домінантність інтелектуального складника. Такі асоціативні зв'язки фактично підводять нас до розуміння повної синонімії категорій "свободи" і "мудрості" та "нещастя" і "рабства", відповідно переходу до іншої площини. Використання варіанту наявності мудрого правителя як визначального способу усунути політичну залежність межує з іншою, дотичною, але відтніково відмінною площиною розуміння свободи. Йдеться про розуміння відсутності неволі, яка у даному розумінні є градаційною до політичної несвободи, тобто при співвіднесенні понять виявляються різні міра і ступінь пригноблення. Академічний тлумачний словник української мови вміщує відповідне визначення: "Перебування не під арештом, не ув'язненим, не в неволі" [2, с. 98].

Свобода досягається за допомогою мудрості, водночас залишаючись об'єктом її підпорядкування: "Те саме спостерігаємо й серед людей, коли хворі підкоряються лікарям, бо високої думки про їхнє мистецтво. Так само й мореплавці підкоряються власникові судна, а воїни – своєму вождеві. Тому, якщо й бажаєш, щоб я вважав тебе великим, зроби передусім якусь справу й покажи себе в ній мудрішим за мене, і будь таким" [7]. Дібрана

цитата засвідчує взаємообумовленість представлених загальнофілософських категорій.

Розглядаючи концепт "свобода", Оріховський виявляє орієнтованість на практичне застосування теоретичного поняття із можливими варіантами доречного застосування для подальшого державного розвитку. Письменник виокремлює окрему частину "ЯК ЗАХИЩАТИ ДЕРЖАВУ", в якій докладно розкриває можливі шляхи оборони земель. Найдоречнішим і найефективнішим йому видається варіант військового захисту: "Зроби так, щоб певний час по черзі воювало кілька воєводств: одного року, наприклад, певні якісь три воєводства, наступного року – інші три. У такий спосіб найкраще державу захистиш. Проти особливо великої ворожої сили варто готувати посполите рішення. Така військова служба, дивись, і принесла б нам блага. По-перше, посполиті спочили б від податку, молодь утримувалася б від розкошів потребою у військовій службі й поволі при звичаїлася до праці та звикла б до труднощів" [7].

Прикметно, що наполягаючина веденні певної послідовності дій, Оріховський залишає остаточне право вибору королеві: "Я сказав, що знав. А якщо моє не до вподоби, наслідуй кращих і за їхнім зразком у час миру і в час війни державою прав" [7]. Таким чином, він підводить нас до іншого варіанту розуміння свободи, а саме – свободи волевиявлення, контекстуально синонімічної свободи вибору як здатності чинити відповідно до свої потреб і бажань, а також послідовного розширення парадигми концепту. Варто зважати на настанови оточення і стежити за їх логічністю, аргументованістю та ситуативною доречністю: "...чим більшої держави ти король, тим пильніше турбуйся, щоб уже тепер одержав правильні настанови, як захистити всіх людей" [7].

Свобода не ототожнюється в Оріховського зі вседозволеністю. Закон є рушієм управління доречним виявленням свободи. У напущенні письменник радить королю: "Отже, якщо тебе запитують: хто ти? – відповідай побожно й правдиво так: я король – вуста, очі й вуха закону, а точніше, інтерпретатор закону, який присягнувся віру в королівстві зміцнювати і нічого іншого не робити, як тільки те, що закон велить. За умови невиконання закону людей очікує рабство. Тобто закон запорука волі іще одне підтвердження" [7].

Прикладом тяглості за свободою відповідальності слугує презентація взаємодії короля і сенату. Станіслав Оріховський наголошує на ризі пихатості прагнучих використовувати владні повноваження, а тому наполягає на контролюванні їхніх дій: "Але ти маєш не тільки закликати сенаторів, щоб у мирі між собою жили, а також вельми турбуватися, щоб у провінціях, де за твоїм дорученням правлять, вони справедливо і пристойно з провінціалами поводитися. Бо їхня пихатість, як ніщо інше, заходить так далеко (про це я вже говорив), що більших утисків од них у провінціях годі й чекати" [7]. Без контролю за керуючим колом народні маси не можуть відчувати себе вільно.

Свобода волі межує із поняттям свободи вибору: "Отже, якщо тобі не можна призначати єпископів ні за Письмом, ні згідно з законом, ні наслідуючи приклад чийсь, то треба визнати, що королі (якщо таке роблять у церкві) відверто воюють із Святим Духом, бо миряни не мають права обирати єпископа, якого хочуть, у церкві Бога" [7].

Свобода вибору співвідноситься з поняттям "індивідуалізму". Людина – у даному випадку – польський король Сигізмунд – має можливість діяти визначеним способом без визначального впливу зовнішньої думки. Вирішальним для нього постає власний моральний досвід, незаангажований погляд на події. Це простежується на прикладі здатності Сигізмунда обирати шлях майбутнього розвитку західно-українських земель. Прохання Оріховського мають відтінок бажаності, на чому він неодноразово наголошує. Поради мають формальний, але необов'язковий характер.

З іншого боку, свобода від політичних утисків, якої прагне досягти письменник, нерозривно пов'язана з колективними бажаннями і потребами. Йдеться про соціальний бік концепту "свободи". Попередньо наведені приклади підтверджують бажання Оріховського мати політичну свободу для всієї Русі, а не окремих індивідів, груп чи класів. Багатоплановість тлумачення "свободи" обумовлює кореляцію колективного та індивідуального у творчості митця.

Центральний концепт "свободи" у Станіслава Оріховського виступає засобом окреслення образної системи його творчої спадщини. Крізь призму розуміння його застосування розкривається психологічний портрет героїв.

Наполегливі прохання допомогти звільнитися від зовнішніх турецьких утисків свідчать про небайдужість до долі народу: "...допоможи нам, прийми біду нашу близько до серця, і хай уславиться у цій справі не лише ім'я твоє, а й відвага королівська" [7]. Ідея слов'янської єдності звучить і у його "турчиках". Автор "піднімався над віросповідальними бар'єрами, які тоді поділяли слов'янський світ на дві частини, схильні швидше до ворожнечі, ніж до консолідації" [6, с. 73]. У прагненні до планомірного вільного розвитку українського народу виявляється національна свідомість автора. Концепт свободи засвідчує суспільну орієнтованість, пріоритетність ідеї колективного вільного волевиявлення.

Станіслав Оріховський виводить концепт свободи на загальному історичному тлі. Зовнішні події впливають на бачення письменника і відбиваються у його творчості. Це дає змогу говорити про саморефлексію Станіслава Оріховського. Автор гостро реагує на злободенні проблеми сучасного для нього періоду і звертає увагу на можливі шляхи їх розв'язання. Головна ідея митця – є віддзеркаленням реальних зовнішніх подій. Йдеться про представлення історичної правди у творчості Станіслава Оріховського, вмонтовуванні документалізму до художньої канви твору. Через прагнення до багатокомпонентної складової свободи автор прагне відвернути сувору дійсність українського буття. Полісемантичність концепту свобода, різновекторність контекстів формують парадигму цієї категорії, представляючи багатоплановість і глибину розуміння Оріховським цього концепту.

Отже, на основі розглянутого матеріалу, можемо стверджувати новизну парадигми полісемантичного концепту "свободи" народу, притлумлюваного середньовічною теологічною доктриною, у творчості Станіслава Оріховського. Вона засвідчує впровадження інноваційних західних тенденцій у розвиток української історії загалом і літератури зокрема та поступове входження руських земель до європейського континууму. Оріховський інтегрував світові здобутки з українською народною традицією і подав оригінальне бачення розвитку особистості в нових умовах історичного поступу. Жанрова диференціація напрацювань митця засвідчила відродження античної літературної спадщини та розвитку світової культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник української мови. Т. 9. – К., 1978. – 917 с.
2. Там само. – С. 98.
3. Етимологічний словник української мови. – Т. 5. – К., 2006. – 705 с.
5. *Литвинов В.Д.* Ренесансний гуманізм в Україні. – К., 2000. – 472 с.
6. *Литвинов В.Д.* Станіслав Оріховський. – К., 2004. – 669 с.
7. *Оріховський Станіслав* [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: http://litopys.org.ua/old14_16/old14_08.htm.
8. Українська література XVI–XVIII ст. та інші слов'янські літератури. – К., 1984. – 310 с.
9. Українська література XIV–XVI ст. – К., 1988. – 596 с.

Стаття надійшла до редколегії 07.04.16

О. Щелкунова, студ.

Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка, г. Київ

КОНЦЕПТ "СВОБОДЫ" В ТВОРЧЕСТВЕ СТАНИСЛАВА ОРИХОВСКОГО

Посвящена дослідженню концепта "свободи" в творчеському насліддї Станіслава Оріховського. Проаналізовано літературні нароботки писателя, виділені домінантні установкї достижений гуманіста. Определена роль ведущих понятій в творчествє писателя и отмечено значеніє его художественной парадигмы для развития украинской литературы.

Ключевые слова: *концепт, свобода, парадигма, универсальность, украинское Возрождение, Станіслав Оріховський.*

O. Schelkunova, Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE CONCEPT OF "FREEDOM" IN THE WORKS OF STANISLAV ORIHOVSKY

The article deals with the concept of "freedom" in the creative legacy of Stanislav Orihovsky. The literary heritage of the artist is analyzed; the dominant positions of the humanist's body of work are identified. The role of the leading concepts in the writer's work is estimated, and the importance of his artistic paradigm for the development of Ukrainian literature is emphasized.

Keywords: *concept, freedom, paradigm, universalism, Ukrainian Renaissance, Stanislav Orihovsky.*